

Ivan Koprek

Posredovanje i prenošenje vrijednosti u pluralnom društvu

»This ideological world is a world without families. It is also a world without neighbourhoods, ethnic communities, churches, cities and towns, even nations (as opposed to states). It is the world of individuals and systems but not a lifeworld.«

R. Bellah

Vrijeme u kojemu živimo označeno je procesima koje poopćeno nazivamo vremenom globalizacije. Riječ je o svojevrsnom umreženju koje pokazuje svoje prednosti i nedostatke. Informatizacija i sve brže prenošenje informacija, nova znanstvena otkrića i tehnologije kao i sve brojniji mediji koji su svima dostupni, pred današnjega čovjeka postavljaju nove i sve složenije zahtjeve. Primarni izazov našem vremenu ali i primarna zadaća svakako postaje ne samo izgradnja demokratskoga društva nego i povratak izvornim moralnim, kulturnim i religijskim vrednotama.

1. Pluralno društvo – dijagnoza vremena

Gledamo li vrijeme u kojemu živimo moramo priznati da proživljamo različite duhovne potrebe, gledamo kako socijalni i kulturalni procesi mijenjaju svijet, suočeni smo s novim kulturama i subkulturama, simbolima i stilovima života. Čovjek današnjega vremena sve više postaje rob i ovisnik - rob kredita, leasinga, ovisnik o internet provide-rima, tvrtkama koje su nam omogućile dostup trenutačnim iskustvima uz pomoć kojih vodimo, kako kaže J. Rifkin, »menagement vlastitoga života«.¹ Mnogi tvrde da su u takvom vremenu slomljene posljednje prepreke zatvorenoga milijea i začahurenih društava. Živimo blagodat posvemašnje otvorenosti.

Iz te otvorenosti kao neke svojevrsne »pragmatičke metafizike« raste pluralizam. Pluralizam je zapravo posudbenica američke filozo-

¹ J. Rifkin, *The age of access: The new culture of hypercapitalism, where all of life is a paid-for experience*, New York 2000.

fije pragmatizma. Tako se u suvremenoj filozofiji govori 1. o »teoretskom pluralizmu« koji je radikalizirao i kritizirao kritički racionalizam K. R. Poppera i H. Alberta; 2. o »ekstemnom anarhizmu« P. Feyera-benda na koji su se nadovezali i I. Lakatos i Th. S. Kuhn; 3. o »teoriji komunikativne racionalnosti« zastupanoj u mislima K.-O. Apela i J. Habermasa; 4. o »metahistorici« postmodernista. Kao metoda i filozofija života pragmatizam je istaknuo hipotetski karakter svih pojmova a time i eksperimentalni značaj istine. Istina je već odavno postala samo »kći vremena«.

Pod plaštem pluralizma danas se odvijaju procesi promijena, obnove, napuštanja i prilagodbe. Riječ je o društvenim okvirima u čijoj zavjetrini svi mi osjećamo nesigurnost pred ispravnim, istinitim i dobrim.

Mnogi su upravo zbog toga teško snalaze, preopterećeni su zahtjevom da sami sebi osiguraju smisao, udomljuju se u svoj svjetonazor iz osobno probranih ali pohabanih krhotina žive praktični relativizam. Mnogi na brzinu posežu za eklektičkim i sinkretističkim zakrpama. Kolažna ili nomadska newageovska perspektiva zamagljuje obzor mnogih. Možda neki danas žive slobodnije i, čini se, sretnije, ali ih izjeda konkurencija i potresaju unutarnje krize.

Mislim da nećemo pogriješiti ako kažemo da pluralizam, o kojem se danas često zanosno govori, otvara prostor za »divlje duše« koje hrani apatična letargija, relativizam i svojevrsni nihilizam. Osamljenost, potištenost, egzistencijalne smutnje potkopavaju ritam obnove svijeta u znaku postmodernoga krparenja i teškoga individualizma.

Sociolozi shvaćaju pluralizam kao činjenicu po kojoj u nekom društvu ne postoje zajedničke, jedinstvene vrijednosti i norme prema kojima se određene skupine osjećaju obveznima. Blještavilom ekrana i rječitošću reklama oduzima nam se moć prosuđivanja. Jednom se riječi može reći da pluralizam ove vrste sve više i više rastače homogeno religiozno ozračje.

Nije stoga čudno da današnji čovjek često i lako napušta kršćanstvo. Kršćanstvo, koje se pojavilo kao nova istina u starom svijetu, danas stoji kao stara istina pred novim svijetom. Nikada kao danas nisu mase ostale nijeme za poruku kršćanstva. Mnogi se i u crkvenim klupama satrveni pitanjem: Zašto bi kršćanska vjera bila više od budizma i drugih istočnih religija? Poplava sektaških, parareligioznih i magijskih kultova sve do neopaganizma privlači i osvaja srce mladih da ga zastrašujuće isprazni.

Jamačno, sloboda je u modernom društvu kao trajna vrednota opet podigla svoj šator na svim trima njegovim egzistencijalnim područjima: na gospodarskom, političkom i religiozno-kulturnom. Slikovito kazano: iz tog je prostora, iz tog okvira slobode, izbačen monoteistički Bog, sa svojim svjetlim apsolutnim licem i točno određenim atributima, a svaki

je došljak u nj slobodan unijeti svoga boga i njemu se klanjati ravnopravno s drugim klanjateljima. U starom se Rimu taj hram zvao panteon, a u modernom Rimu se zove pluralizam. Iz pluralizma kao iz ocvalog cvijeta iskače sjemeno zrnje slobode: sloboda govora, sloboda tiska, sloboda intelektualnog istraživanja, sloboda ustanova, sloboda udruživanja, sloboda odgoja, itd.

2. Današnji čovjek i vrednote

Očito je da je danas cijena slobode i pluralizma visoka. Ona se prvotno pokazuje u ranjivostima i nestabilnostima modernoga društva. Različite ideje zahvaćaju jedni u druge i vode do različitih proširenja (zapravo do promijene) vrednota.² No, današnji je čovjek impregniran individualizmom.³ Segmentiranje i miksiranje vrednota izaziva često proturiječne pokrete koji su primjetni u suvremenom društvu.

R. Inglehart je primijetio da isticanje slobode pojedinca u društvu izaziva strah od gubitka standarda, zapravo teški egoizam i raskid sa solidarnošću.⁴ Socijalne vrijednosti se omalovažavaju, jednostavno zaboravljaju.

Propadanje (ili suspendiranje) građanskoga stila života (kao što su velika vrijednost rada, produktivnost, uvjerenje da se isplate naponi, vjera u napredak, štedljivost, ...) kako uočava E. Noelle-Neumann sili na promijenu u shvaćanju vrednota, eskapizam ili pojačanu potragu za ugodom, individualnim zadovoljstvom.⁵

Na pozadini analize vremenskog slijeda odgojnog poklada i H. Klages primijećuje da život pojedinca u »carpe diem« mentalitetu zapravo označava »prazni hod« koji podržava cinizam i šizofreniju morala.⁶ Klages kao primjer toga cinizma i šizofrenije navodi stav današnjeg čovjeka prema pravu i pravnim normama. Mnogi danas pravo prihvaćaju onda dok za sebe traže prava. Što su zapravo vrednote ili vrijednosti?

² H. Lacey – B. Schwartz, *The Formation and Transformation of Values*, u: W. O'Donohue – R. F. Kitchener (ed.), *The Philosophy of Psychology*, London-New Delhi 1996, 319 s.; B. Schwartz, *The creation and destruction of values*, u: *American Psychologist* 45 (1990), 7-15.

³ R. Heeger, *Die individualisierende Gesellschaft. Veränderte Wertorientierung in Europa*, u: K. Golser – R. Heeger (Hrsg.), *Moralerziehung im neuen Europa*, Brixen 1996, 13-31.

⁴ R. Inglehart, *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*, Pinceton 1977; L. Neuhold, *Wertwandel und Christentum*, Linz 1988. Slične tendencije primjećuje i H. Katz. (Usp. H. Katz, *Wertewandel dieseseits von Religion*, u: *Wort und Antwort* 28 (1987), 65-72.

⁵ E. Noelle-Neumann, *Werden wir alle Proletarier?*, Zürich 1978.

⁶ H. Klages, *Wertorientierungen im Wandel*, Frankfurt 1984; H. Klages – G. Franz – W. Herbert, *Sozialpsychologie der Wohlfahrtsgesellschaft*, Frankfurt 1987.

3. Što su vrijednosti ili vrednote?

Klasična je filozofija zastupala istinu da su sva bića povijesna, nesavršena, nedovršena i nepotpuna, ali i da je svako biće vrijedno poštovanja i radi toga vrednota. Za metafiziku je vrijednost ono zbog čega neko biće jednostavno *jest*.⁷ Čovjek kao razumno i slobodno biće prihvaća vrednote kao nešto poželjno na različitim razinama: biološkoj, psihološkoj, intelektualnoj i duhovnoj razini. Vrednota kao nešto poželjno izaziva biranje i potiče djelovanje.⁸

Kada je R. H. Lotze, sredinom 19. stoljeća, u filozofiju uveo pojam vrijednosti, možda nije ni slutio da će upravo ta činjenica, posebice u drugoj polovici 20. stoljeća, napraviti revoluciju u društveno-humanističkim znanostima. Protiv raznorodnih redukcionističkih pokušaja tumačenja čovjeka »aksiologija« je kao filozofski pravac stala je u obranu ljudskog dostojanstva protiv različitih redukcionističkih pokušaja pristupa čovjeku.⁹

Početak 20. stoljeća M. Scheler je oblikovao nauku o materijalnim vrednotama kao orijentirima ljudskog djelovanja. Intuitivnim se pak zorom dohvaćaju idealne vrednote. Sličnim je putem pošao i N. Hartmann. Carstvo vrednota je carstvo ideja. Cijena je toga bila odvajanje opipljivog svijeta stvarnosti od neopipljivog svijeta vrednota. Svijet (tj. znanost) pripada onome što jest, a vrednote onome što treba biti.

U strahu od »politeizma vrednota« (rekli bismo pluralizma vrednota) M. Weber se zalagao za objektivnost znanstvenih postavki. Postulat slobode vrednota trebao je prema Weberu poslužiti tome da se osigura empiričko-objektivni, tj. pozitivan značaj znanosti koji je ugrožen subjektivnim iskazima i vrednovanjima koje u biti nije moguće znanstveno opravdati. U ime etosa znanosti, Weber je postao odvjetnik ideala znanstvene objektivnosti.

Potaknuti tim idejama mnogi nakon Webera (čak i ne previše okrenuti od metafizike) govore o vrednotama drže »znakom intelektualno-političke sterilnosti misli, klerikalno intelektualiziranje politike ili apel na konačno vraćanje u srednji vijek« (H. Schelsky). Za neopozitiviste govore o vrednotama predstavlja katastrofu filozofije kao znanosti. Vrijednosne tvrdnje uopće nisu prosudbe, nego psihički stavovi koji pod znak pitanja stavljaju i samu znanstvenost etike. U suvremenoj se

⁷ B. Mondin, *I valori fondamentali. Definizione e classificazione dei valori*, Roma 1985, 27.

⁸ C. Kluckhohn, *Values and value-orientation in the theory of action*, u: T. Parsons (ed.), *Toward a general theory of action*, New York 1951, 283.

⁹ H. Joas, *Die Entstehung der Werte*, Frankfurt 1997.; H. Lübke, *Werte im pluralistischen Staat*, Sankt Augustin 1997.; H. Egner, *Neue Lust auf Werte. Herausforderung durch Globalisierung*, Düsseldorf – Zürich 2001.

raspravi o etici često govori o deskriptivnim i normativnim vrednotama i sudovima, te se distancira od ideje etike kao normativne i objektivne znanosti.¹⁰ Što je vrijednost u običnom životu?

U svakodnevnom govoru pojam »vrijednost« je sredstvo oznake između subjekta i nekoga stanja stvari u pozitivnom ili negativnom predikatu: ovo je vrijedno ili ovo je nevrijedno. Primarna je kategorija vrijednosne orijentacije sadržana u vrijednosnom paru: dobro-loše.¹¹ U tom nam smislu vrednote omogućuju relativno brz i siguran izbor.

Vredovanje je nadalje vezano na čovjekovo djelovanje i odlučivanje. Uvijek je povijesti bilo vremena kada je čovjek osjećao i uživao blagodat vrijednosti. Ukoliko nečemu dajemo prednost možemo spoznati što je vrijedno i što nam se čini važnim. Pa i ondje gdje stojimo pred izborom između dva zla, manje nam se zlo pokazuje kao veća vrednota. U normalnom slučaju nitko ne bi ponudio kraljevstvo za konja ako u igri nije, kao što je bio slučaj s kraljem Richardom III., viša vrednota - vrednota vlastitoga života. Vrijednost stvari (konja) nije po sebi i za svagda nego se mjeri prema situaciji i prema potrebama. Vrednota je činjenica da nam je neko biće korisno, ugodno, da nas raduje, da ga možemo iskoristiti za zadovoljenje naše potrebe (ili naših potreba), podupiranje našega života da ga učinimo lakšim i bogatijim.¹²

Vrednote ili vrijednosti ukazuju na modalitete čovjekovog selektivnog odnošenja prema stvarnosti ali i prema potrebama. Na tragu A. H. Maslowa potrebe mogu biti subjektivni osjećaj ili objektivni nedostatak.¹³ Biološke i fiziološke potrebe, te potreba za sigurnošću smještene su u *biti* motiva nedostatka, dok su ostale potrebe u *biti* motiva rasta. U tom se sklopu govori i o »temeljnim potrebama« na čijem je vrhu ideja *samoostvarenja*.¹⁴

Što znači samoostvarenje? Budući da ono može postati generator čovjekove egocentričnosti nije ni baš dobro od toga pojma započeti raspravu o vrijednostima. Izvornije je antropološko polazište za razmišljanje o vrijednostima čovjekova kontekstualna i komunikativna narav.

U čovjeku je živa potreba za vrednotama na kojima (prema kojima) mjeri svoje i tuđe djelovanje i osjećanje, na čemu prepoznaje ono što je njemu i drugima vrijedno. Vrijedno je pak ono što služi boljem razvoju čovjekovih mogućnosti, ono što potiče zajednički život, ono

¹⁰ R. B. Perry, *Theories of ethics*, Oxford 1967, 275.; M. White, *What is and what ought to be done. An essay on ethics and epistemology*, Oxford 1981, 100.

¹¹ W. K. Frankena, *Value judgements*, u: P. Edwards (ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. VII, New York - London 1972, 229.

¹² R. Gardini, *Ethik*, Mainz - Paderborn 1993, 16.

¹³ A. H. Maslow, *Motivation and personality*, New York 1970.

¹⁴ A. H. Maslow (ed.), *New knowledge in human values*, New York 1959; A. H. Maslow, *Religion, values and peak experiences*, New York 1970, xiii.

dakle što potiče smislenost čovjekova života u njegovim individualnim i socijalnim situacijama.

Stvarnost u kojima ljudi žive obilježena je »situacijama«.¹⁵ Da bi se shvatila situacija često moramo preskočiti vlastiti okvir, izići iz svojega svijeta; napraviti prijelaz, stupiti u drugu stvarnost. Ne živimo samo u subjektivnom svijetu nego u svijetu odnosa, u međusobnoj upućenosti, u tzv. »kontekstualnom svijetu«. Zato nijedna situacija nije vrijedno-sno neutralna. Sve ono što je za nas, podložno je vrednovanju.

Činjenica je danas, unatoč egoizmu, u promjeni vrednota čovjek današnjice traži vez prema drugome, zajedništvo. U tom se sukobljuju i miješaju vrednote liberalizma i komunitarizma.¹⁶ Komunitaristi (M. Sandel, A. MacIntyre, Ch. Taylor, M. Walzer) kritiziraju liberaliste (J. Rawls, Amy Gutmann, Charles Larmore). M. Sandel, primjerice, otkriva malignu ontologiju shvaćanja vrednota liberalista te njihovo pogrešno shvaćanje društva i države. MacIntyre drži da se zbog liberalističkih izvoda u životu oživljuje i podržava mentalitet kolektivnog individualizma koji je nerazdvojno povezan s relativizmom etičkih vrednota. Protiv neoliberalnih pokušaja da političke odluke prepusti mehanizmima tržišta. Taylor u modernom pluralnom društvu pledira za etičku raspravu.¹⁷ Prema njemu demokratsko društvo treba opće priznatu definiciju dobrog života. Zato Taylor govori o vrijednostima kao putokazima kulture ili o »temeljnim vrijednostima« koje uokviruju čovjekov »društveni i moralni zemljovid«.

O »temeljnim vrijednostima«, o njihovom sadržaju i obligacijskoj snazi danas se puno i rado raspravlja.¹⁸ Traži se ono što je svima zajedničko, vrijedno i to uz pomoće onoga, kako reče J. Rawls »overlapping consensus«. Riječ je o pokušajima nadvladavanja pluralizma u kojima se traži temelj za minimalne norme jedne humane etike. U tom se smilu promišlja odgoj i obrazovanje.

4. Odgoj i obrazovanje kao mjesta posredovanja i prenošenja vrijednosti

Činjenica je da mjesto koje će neka vrednota zauzeti u nekoj kulturi i društvu uvelike ovisi upravo o odgoju i obrazovanju. Odgoj i ob-

¹⁵ E. Goffman, *Frame Analysis*, Frankfurt 1977.

¹⁶ L. Neuhold, *Wertewandel und Solidarität*, u: *ThPQ* 3 (1996), 281-292; A. Honneth (Hg.), *Kommunitarismus. Eine Debatte über die moralischen Grundlagen moderner Gesellschaft*, Frankfurt - New York 1995.

¹⁷ H. Rosa, *Identität und kulturelle Praxis. Politische Philosophie nach Ch. Taylor*. Frankfurt - New York 1998.

¹⁸ E.-W. Böckenförde, *Staat, Gesellschaft, Freiheit. Studien zur Staatslehre und zum Verfassungsrecht*, Frankfurt 1976.

razovanje su suodgovorni za moralno-vrijednosno ozračje određenoga vremena i naroda. Zato opet postaje sve očitije i jasnije da ispravan odgoj nije samo potreban ponegdje, nego da je on uopće temelj ljudskoga života. O tome se danas govori kao o društveno-političkoj »mega-temi« (T. Blair).¹⁹

Ako se ne želimo samo upustiti u kulturološku lamentaciju o gubitku kreposti i nestanku vrijednosti valja trijezno utvrditi da odgoj za vrijednosti u pluralnom društvu stoji pred novim izazovima. Tko pak govori o odgoju i obrazovanju koje je orijetirano prema vrijednostima treba odgovoriti i na pitanje prema kakvim se vrijednostima odgoj i obrazovanje trebaju ravnati i kako te vrijednosti trebaju biti posredovane.

Posredovanje vrijednosti događa se artikuliranjem vrijednosti i refleksijom o njima. Vrijednosti se posreduju iskustvom. Temeljna i konstitutivna vrijednosna iskustva bez sumnje se proživljavaju i čine najprije u obitelji. Tu djeca prije svake tematizacije vrijednosti doživljavaju prema čemu se ravna ono svakodnevno biti zajedno, što je za roditelje i braću (ukućane) vrijedno a što je bezvrijedno. Tu se uče temeljni socijalni oblici ponašanja, obzir prema drugima, respekt, pravilno ophođenje s različitim interesima i rješavanje konfrikata. Odgoj u obitelji je tako odlučujući moment u prenošenju i posredovanju vrijednosti da ga ne može nadomijestiti niti jedna druga institucija. O tome se, na žalost, danas u raspravama o odgoju i obrazovanju tek malo govori.²⁰

Razmišljanje o prenošenju vrijednosti većinom se svodi na promišljanje o školi. No i tu treba reći da se posredovanje i prenošenje vrednota u školi može uspješno ostvariti samo onda ako se škola shvati kao zajedništvo – učenika, roditelja i učitelja. Škola je »zajednica odgoja«. Ona je u tom smislu oblik su-života u kojem je život i djelovanje osoba i skupina usmjereno na zajedničke vrednote i vrijednosti. Te vrijednosti, bilo svjesno bilo nesvjesno, oblikuju svakodnevno zajedništvo.

Samo u susretu s drugima mi dijelimo naše vrijednosti te smo na taj način potaknuti na promišljanje i obnovu naših vlastitih. Zato je potrebna otvorenost i spremnost na dijalog. Riječ je dakle o odgoju sposobnosti kojim se želi naučiti gledati svijet očima drugoga, odgajati za empatiju, potaknuti respekt i dobrohotnost. Ne treba previdjeti kako u taj projekt moraju biti uključene velike klasične teme kao sućut, smilovanje, solidarnost i pomirenje.

¹⁹ H. von Hentig, *Die Schule neu denken*, Weinheim 2003; J. Oelkers, *Wie man Schule entwickelt?*, Weinheim 2003; E. Arens – J. Mittelstrass – H. Peukert – M. Ries, *Geistesgegenwärtig. Zur Zukunft universitäre Bildung*, Luzern 2003.

²⁰ H. Giesecke, *Wozu ist die Schule da? Die neue Rolle von Eltern und Lehrern*, Stuttgart 1996.

Posredovanje i prenošenje vrednota kroz odgoj i obrazovanje (kroz školu) je u tom smislu ona uzvišena i odgovorna djelatnost kojom neko ljudsko biće treba učiniti istinski ljudskim, proces formiranja čovjeka, izgrađivanja i oblikovanja ljudskoga bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim i inim osobinama. Svrha odgoja u suvremenom društvu je poticanje i ostvarivanje povoljnih prilika za razvoj ljudskog bića u tijeku čitavog života čiji je smisao cjelovito osobno sudjelovanje u intelektualnom, emotivnom, fizičkom, moralnom i duhovnom djelovanju koje upućuje pojedinca na ostvarivanje visoke kvalitete života u zajednici.

Škola dakle nije samo mjesto obrazovanja nego i odgoja, ona nije tek prostor za uravnoteženo prenošenje znanja i vještina iz brojnih područja znanosti i ljudskog iskustva, nego i prihvaćanje određenih vrijednosti i sastavnih dijelova kulture kojoj pojedinac pripada, odnosno razvijanje kritičnosti, kreativnosti, humanosti, sposobnosti pronalazjenja konstruktivnih rješenja brojnih problema uz punu odgovornost samostalne osobe. Sve su to nezaobilazne odrednice suvremenog školskog sustava o kojima se na početku 21. stoljeća razmišlja i raspravlja. Riječ je o orijentirima, kako je naznačio J. Delores s još četrnaest uglednih stručnjaka, a koji su sadržajno usmjereni na četiri glavna područja: 1. obrazovanje za biti, 2. obrazovanje za znati, 3. obrazovanje za djelovanje i 4. obrazovanje za zajednički život.

U području obrazovanja za život potiče se znanje o vlastitom razvoju tijekom čitavog života, planiranje karijere, čuvanje zdravlja i okoliša, brojna praktična znanja koja su svakog dana potrebna od prehrane, higijene, slobodnog vremena do profesionalne odgovornosti bilo koje djelatnosti i sl. Podučiti nekoga da odgovorno i svrhovito upravlja sobom i vlastitim životom zadaća je dostojna svakoga truda. U tome se jamačno isprepliću humane, ljudske vrijednosti bez kojih tradicionalna i suvremena škola nije zamisliva.

Obrazovanje za znati (ili odabir posebno vrijednih sadržaja iz nepreglednog ljudskog iskustva) obuhvaća kognitivni, emocionalni i konativni razvoj pojedinca. U sklopu kognitivnog razvoja pobliže se misli na razvoj verbalnih, matematičko-logičkih, prostornih, glazbenih, interpersonalnih i intrapersonalnih sposobnosti uz pomoć kojih osoba upravlja sama sobom, izborom ciljeva i strategijama ostvarivanja postavljenih ciljeva, sposobnost obnavljanja i nadograđivanja vlastitog znanja, pravilnom selekcijom znanja, »učenjem učenja«, upotrebljavanjem i primjenom znanja u smislu inovacija. U širem smislu obrazovanje za znati u cijelosti anticipira sve vrste pismenosti (uključujući informatičku) što je danas, jamačno, značajno područje.

Sve je više prepoznatljivo da je zadaća suvremene škole u učeniku razviti potrebu praktičnog djelovanja i aktivnog odnosa prema svim

pitanjima, problemima i izazovima iz njegove životne ali i globalne sredine. Pozitivan odnos prema svakom radu i vlastita sposobnost za izvođenje određenih, konkretnih poslova, primjena teorijskih znanja i zamisli u praksi, prosudba stvarnih dimenzija svakidašnjice. Danas nam je posebna zadaća djelovati, biti aktivan i poduzetan, imati viziju boljega svijeta i društva za koje se treba izboriti bez čekanja da to ostvare drugi. Obrazovanje stoga treba poticati viziju bolje stvarnosti te želju i nadu da se ona ostvari.

Globalizam koji neki promatraju kao gospodarsku, informacijsku, financijsku i komunikacijsku isprepletenost, gdje su »svi posvuda« i gdje nacionalne granice predstavljaju samo administrativno-politička područja upravljanja i transfera kapitala, robe, tehnologije, radne snage, jamačno provocira sasvim nove potrebe zajedničkog i odgovornog suživota. Najjednostavnija inačica te složene situacije je komunikabilnost, interkulturalizam i multikulturalizam kao stvarnost pluralnosti kultura, vjera, jezika, običaja... Riječ je o odgoju za zajednički život u »globalnom selu« u kojem se traži vrijednost (vrednota) humanosti a nadasve tolerantnosti prema nepoznatom i tuđem, odgoj za »global citizenship«.²¹

Koja iskustva i koju vrstu znanja mogu mlade ljude osposobiti za to da budu punoljetni građani u globalnom svijetu u kojemu žive? Prvi cilj odgoja i obrazovanja mladih za građane globalniziranoga svijeta jest osposobiti ih za društveno, političko i gospodarsko participiranje ukoliko ostvarenje te sposobnosti ostaje pretpostavka za život u dostojanstvu.²² Tome korespondira ne manje važan cilj: odgoj za odgovornost, dakle, sposobnost i spremnost za preuzimanje odgovornosti. Riječ je zapravo, kako smo već istaknuli, o osposobljavanju čovjeka da bude samosvjesni, kritički i odgovorni, solidarni član međuovisnoga društva.

Američka filozofkinja M. C. Nussbaum u tom kontekstu ukazuje na stare humanističke ideale te postulira tri sposobnosti koji su potrebne za kultiviranje humanosti u današnjem svijetu a čije razvijanje i poticanje ostaje temeljni cilj procesa odbrazovanja kao procesa prenošenja vrijednosti: 1. Sposobnost samokritično zapažati vlastiti život i tradicije koje temelje identitet neke osobe jer su »food of the mind«.²³ 2. Sposobnost da se odgajnik sam shvati kao dio ljudskoga društva što traži poznavanje drugih kultura odnosno shvaćanje razlika među različitim skupinama. 3. Sposobnost prebaciti se u povijest drugoga (dru-

²¹ A. Giddens, *Jenseits von Links und Rechts. Die Zukunft radikaler Demokratie*, Frankfurt 1997, 23.

²² M. C. Nussbaum, *Cultivating humanity*, Cambridge 1997.

²³ *Ibid.*, 294.

gih). M. Nussbaum govori o »narrative imagination« koja potiče simpatiju i dobrohotnost.

Naznačene tri sposobnosti ne treba shvaćati isključivo nego ih treba nadopunjavati i kombinirati s drugim sposobnostima i spremnostima. Traženje kriterija za posredovanje i prenošenje vrijednosti u pluralnim i kompleksnim socijalnim odnosima današnje umreženosti iznova nas upućuje na odgoj, traženje bazičnih vrijednosti zajedničkoga života. Središnje u svemu tome je poštivanje istoga dostojanstva i slobode svake osobe i razvijanje njezine humane sposobnosti u komunikaciji s drugima. Potrebno je stoga stvarati koncepciju obrazovanja koje je usmjereno na etničku, svjetonazorsku i kulturalnu pluralnost unutar društva u usredotočenju na različnost i razlike. Ono istodobno treba razvijati sposobnost jedinstvenoga mišljenja i osjećanja. Samo sveobuhvatno kognitivno i emotivno obrazovanje koje učvršćuje i razvija identitet i komunikativnu kompetenciju može stvoriti pretpostavke da ljudi svoj vlastiti koncept asociraju s drugima te da tako djeluju koherentno i solidrano.

Ako je riječ o posredovanju i prenošenju vrijednosti u pluralnom društvu onda prije svega treba govoriti o kontekstualnom suzvučju odgoja i obrazovanja oslonjenom na model traženja i ostvarivanja vrijednosti prema dinamici suodnosa: glava-srce-ruka ili misliti-osjećati-djelovati. Taj se model može proširiti na dinamiku: slušati, dopustiti govoriti, sumisliti, zauzeti se za vlastita shvaćanja.²⁴ Gdje je u tome mjesto Crkve i kršćana?

5. Crkva i kršćani u posredovanju i prenošenju vrednota

Kao čovjek kršćanin je oduvijek bio subjekt paradoksalne dijalektike svojega poslanja: on prijanja uz eshatološke vrijednosti a zanima se za ovozemne; privlači ga vječno a posvećuje se vremenskom; otvara se nebu a ostaje dijete zemlje, živi pluralnost a traži jedinstvo. Sudbinu kršćanina dijeli i Crkva kao odgojna zajednica. Budući da kršćanski (katolički) odgoj inzistira na otvorenosti za istinu i na izgradnji osobnosti i slobode, ljubavi, on a fortiori potiče pluralizam ali i univerzalnu, humanu etiku vrijednosti o kojoj smo govorili.

Temeljne vrijednosti ne pripadaju i ne smiju pripadati samo nekom partikularnom etosu. One predstavljaju ljudskom umu dostupan poziv, odnosno obvezu - ljubav. Kršćanski etos nije uniformni i apstraktni, kako to možda i mnogi zagovornici pluralizma priželjkuju. Ono što je istinito i što služi ljubavi ne može nikome biti strano ili suvišno.

²⁴ H. von Hentig, *Ach Werte! Über eine Erziehung für das 21. Jahrhundert*, Weinheim - Basel 1999, 97-98.

Crkva je oduvijek bila pozvana na to da ljubavlju humanizira kulturu, čuva i brani ljudsku osobu u svim fazama njezina postojanja. U tom je smislu i zagovarala i zagovara pluralizam. Ona je svjedočila i svjedoči da temeljne vrijednosti (ili istine), nije moguće ostvariti bez etike koja je u biti kršćanska, humana etika ako hoćete socijalna etika. No, svakako bi u tome trebalo ostati pozoran na opasnost da se kršćanstvo (ali i svaka religija) ne svede na moral. Jezgra kršćanstva nije etika nego Božja darežljivost i Božje djelo - milost.

Poruka se Crkve može sažeti u dva iskaza - zapravo dva vrijednosna (ili imperativna) okvira: 1. Dostojanstvo i neponovljivost čovjeka treba tumačiti vjerom u osobnoga povijesno za čovjeka angažiranoga Boga. Čovjek je njegova slika i prilika! 2. Na toj antropološkoj pozadini zalagati se za načela solidarnosti, subsidiarnosti i zajedničkoga dobra. Ili jednostavno rečeno: LJUBITI Boga i čovjeka!

Kako se to u praksi zbiva ili se treba zbivati? Logikom kvasca, poziva, stvaralačkoga nadahnuća. To pobuđivati, nuditi do produbljanja pluralizma u smislu »toleriranja razlika«, ostaje zadaća Crkve u pluralnom društvu današnjice. Ona bi, zacijelo, to bogatstvo, iskazano gore apstraktnim riječnikom, trebala prenositi u obrazovni i odgojni sustav preko obrazovno-odgojnog predmeta »vjeronauk«. To je njezino demokratsko pravo. Riječ je u prvom redu o zauzimanju Crkve i kršćana za ljubav, za humane odgojne i obrazovne smjerokaze (vrijednosti) koji na području odgoja i obrazovanja (u posredovanju i prenošenju) trebaju postati melem na letargiju, blijedilo ili bolest duha današnjega čovjeka unutar i izvan zidova odgojnih, znanstvenih, medijskih ili političkih zdanja i građevina.

Povzetek: Ivan Koprek, Posredovanje i prenošenje vrijednosti u pluralnom društvu

Naš čas zaznamujejo procesi, ki jim posplošeno pravimo: globalizacija. Poleg nedvomnih prednosti (vmreževanje) kažejo tudi svoje pomankljivosti. Znotraj teh procesov postajata prvenstveni izziv in naloga nadaljnja izgradnja demokratične družbe in vrnitev k izvornim moralnim, kulturnim in verskim vrednotam.

Globalizacijski procesi podirajo zadnje pregrade vase zaprtih okolij in družb. Iz tega raste pluralizem, ki je otrok zahodne »filozofije pragmatizma«. Hipotetična narava resnice, ki jo zagovarja pluralizem, je že zdavnaj postala »hči časa«. Sociologi razumejo pluralizem kot dejstvo. Ta zapravlja dediščino nekdanjega homogenega verskega ozračja.

Pod plaščem pluralizma se spreminja vse, tako da čutimo negotovost v tem, kaj je prav, resnično in dobro. Zaradi tega se mnogi navdušujejo za eklektične ali sinkretistične nazore in živijo v moralnem re-

lativizmu. Zdi se jim, da živijo svobodneje, hkrati pa jih razjeda huda kriza identitete. Tak pluralizem odpira vrata apatični letargiji, relativizmu, postmodernemu individualizmu in nihilizmu.

Sodobni vernik presenetljivo lahko opušča krščansko vero. Krščanstvo, nekoč nova resnica v starem svetu, je danes stara resnica v novem svetu. Mlade privlačijo sekte ter parareligiozni in magični kult. Liberalni pojem svobode se je zasidral na gospodarskem, političnem in versko-kulturnem področju. Osebni Bog je v tem prostoru tujec, vanj pa vstopajo »bogovi-prišleki«. Rimski pantheon se danes imenuje pluralizem.

Cena te svobode je ranljivost in nestabilnost človeka in moderne družbe. Segmentiranje vrednot povzroča protislovna stanja.

Klasična filozofija trdi, da so bitja sicer nepopolna, toda vsa vredna spoštovanja. Novo odkritje *vrednot* v 19. stoletju je povzročilo revolucijo v humanističnih znanostih. Aksiologija se je kot filozofska smer uprla redukcionizmom vseh vrst in stopila v bran človekovega dostojanstva. Druga stran je vrednote imela za »znamenje intelektualno-politične sterilnosti, ... poziv na vračanje v srednji vek« (H. Schelsky). Pozitivistom predstavljajo katastrofo filozofije kot znanosti. Vrednostne trditve so po njihovem psihične drže, ki postavljajo pod vprašaj celo etiko. Po mnenju klasične filozofije pa vrednote omogočajo relativno hitro in zanesljivo odločanje. Vrednote spodbujajo razvoj človekovih človeških možnosti v družbi.

Sodobni človek išče v vrednotah naravno vez z drugimi ljudmi. Po Taylorju potrebuje demokratična družba splošno definicijo *dobrega* življenja. Vrednote so kažipot in okvir človekovega »družbenega in moralnega zemljevida«. J. Rawls temu pravi »*overlapping consensus*«.

Mesto vrednote v kulturi in družbi je odvisno od vzgoje in izobraževanja. Aktikulacija in posredovanje se dogaja na doživljajski ravni. Temeljne izkušnje človek pridobi v družini. Posredovanje vrednot v šoli se lahko uspešno nadaljuje le, če je šola kot skupnost učencev, staršev in učiteljev, skratka »skupnost vzgoje«, ki je odprta k skupnim vrednotam. Šola ni le kraj izobraževanja, ampak tudi življenje, vrednotenje, razvijanja kreativnosti, humanosti, sposobnosti reševanja problemov in kritičnosti. J. Delors jih je označil kot štiri smerokaze: izobraževanje za *biti*, za *vedeti* (znati), za *delovanje* in za *skupno življenje*. V ta okvir lahko strnemo tudi prizadevanje Cerkve.

Summary: Ivan Koprek, *The Transmission of Values in a Pluralist Society*

Our time is characterized by processes that are generally called globalization. In addition to distinct advantages they also show several drawbacks. Within these processes the primary challenge and task is a

further consolidation of the democratic society and a return to the original moral, cultural and religious values.

Globalization processes keep destroying the last barriers of isolated environments and societies. This gives rise to pluralism, which is a child of the Western »philosophy of pragmatism«. The hypothetical nature of truth as supported by pluralism became the usual attitude a long time ago. Sociologists consider pluralism as a fact. Thereby the heritage of the former homogeneous religious atmosphere is being squandered.

Under a cloak of pluralism everything changes and a general uncertainty about what is right, true and good prevails. Therefore many people feel enthusiastic about eclectic or syncretistic ways of thinking and live in moral relativism. They believe that they live more freely, yet at the same time they are consumed by severe identity crises. Such pluralism is prone to apathetic lethargy, relativism, post-modern individualism and nihilism.

The modern believer gives up his Christian faith with a surprising ease. Christianity, which was once a new truth in an old world, is today an old truth in a new world. The young people are attracted by sects and by parareligious and magic cults. The liberal concept of freedom has established itself in the fields of economy, politics as well as of culture and religion. The personal God is a stranger in this space entered by newly arrived gods. The Roman pantheon is called pluralism nowadays.

The price of this freedom is the vulnerability and instability of man and of the modern society. The segmentation of values causes contradictory conditions.

Classic philosophy maintains that creatures are imperfect but nevertheless worthy of respect. The new discovery of *values* in the 19th century caused a revolution in the humanities. As a school of thought axiology opposed any kind of reductionism and defended human dignity. The other side considered values as »a sign of intellectual-political sterility, ... a request to return into the Middle Ages« (H. Schelky). Positivists see values as a disaster for philosophy as a science. In their opinion value statements are psychological attitudes that question all ethic. In the opinion of classic philosophy, however, values make possible a relatively fast and reliable deciding. Values further the development of the human possibilities of man in the society.

In values the modern man seeks a natural bond to other people. According to Taylor the democratic society needs a general definition of *good* life. The values are the signposts and the framework of man's »social and moral map«. J. Rawls calls this an »overlapping consensus«.

The position of the value in the culture and in the society depends on education. The articulation and the transmission take place at the

level of experience. Man acquires his fundamental experiences in the family. The transmission of the values at school can only successfully continue if the school is a community of pupils, parents and teachers, in short »a community of education« that is open to common values. The school it is not just a place of training, it is also a place where life, valuation, the development of creativity, of humanity, of the ability to solve problems and of critical ability take place. J. Delors spoke of four signposts: education for *being*, for *knowing*, for *acting* and for *life together*. This is also the framework of the endeavours of the Church.